

Saudin Beganović
Mr. sc. Jasna Eminović
Dr. sc. Šejla Džanan
Snježana Petraš

RAZVOJ MEHANIZAMA RANE PREVENCIJE I INTERVENCIJE VRŠNJAČKOG NASILJA U ŠKOLI

Sažetak

Prisustvo različitih oblika nasilja u odnosima među odraslima, medijima i zabavnim sadržajima, utiču na povećan stepen tolerancije prema nasilju. Nasilni modeli ponašanja nalaze pogodno tlo za njihovu primjenu, posebno kod djece osnovnoškolskog uzrasta. Djeca na ovom uzrastu uglavnom uče prepisivanjem modela obrasca ponašanja odraslih. Iz ovih razloga djeca su veoma često žrtve nasilja, a često se i sama nasilno ponašaju, kako prema vršnjacima, tako i prema odraslima. Uvidjeviši sve veću prisutnost problema nasilja među vršnjacima, Udruženje "Leptir" Bugojno, IN fondacija BiH i Aktiv pedagoga osnovnih škola su pokrenuli Projekat "Stop vršnjačkom nasilju u školi" na području Srednjobosanskog kantona. Projekat ima za cilj smanjiti pojavu vršnjačkog nasilja u školama kroz razvoj mehanizama rane prevencije, zaštite i intervencije od vršnjačkog nasilja, u saradnji sa institucijama sistema i širom društvenom zajednicom. Da bi adekvatno pristupili rješavanju ovog problema u školama, prvobitno je provedeno istraživanje. Istim smo željeli ispitati porast nasilja među vršnjacima u osnovnim školama, te utvrditi vezu porasta nasilja sa trenutnim stanjem u društvu, kao i nedostatak sadržaja vezanih za prevenciju vršnjačkog nasilja koji bi trebali biti integrisani u nastavne planove i programe. Predmet istraživanja je podrazumijevao ispitivanje prisutnosti nasilja među vršnjacima, pojavnih oblika, te učestalosti nasilja među vršnjacima u osnovnim školama općine Bugojno i Travnik. U skladu sa dobijenim rezultatima istraživanja može se zaključiti da je nasilje među djecom u osnovnim školama prisutno u njegovim različitim pojavnim oblicima. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja sačinjeno je plansko i sistematsko djelovanje s ciljem razvoja programa rane prevencije i adekvatne intervencije vršnjačkog nasilja u školskom okruženju i široj društvenoj zajednici. Program ukazuje na neophodnu saradnju učenika, roditelja, škole, te lokalne zajednice i institucija sistema. Upravo zbog uključenosti svih članova školske zajednice i institucija sistema, ovaj program je postao aplikativan za sve škole u Bosni i Hercegovini, i šire.

Ključne riječi: Vršnjačko nasilje, prevencija, intervencija, program, mehanizmi.

Vršnjačko nasilje (pojam i oblici)

Vršnjačko nasilje je problem koji je postojao u prošlosti, a postoji i danas u savremenom društvu. Roditeljima, nastavnicima, medijima, onima koji kreiraju obrazovne politike, prioritet treba biti kako učiti mlade generacije pozitivnoj i nenasilnoj komunikaciji. Jasno nam je da društvo

bez psihički i fizički zdrave djece, nema budućnosti. Preventivno i uspješno djelovanje trebalo bi se usmjeriti na mijenjanje uslova u okruženju koji utiču na formiranje nasilnih oblika ponašanja kod djece. Nasilnici se ne rađaju kao nasilnici. Urođeni temperament je samo jedan od faktora, ali tu su i uticaji okoline kao što su: porodična atmosfera, školski život, zajednica i kultura (uključujući medije), koji dopuštaju ili potiču takvo ponašanje. Jedina stvar koju sa sigurnošću znamo je da nasilnici/ce uče kako to postati (Prpić, 2006, str. 4). Problem vršnjačkog nasilja je usko vezan za etički odgoj u kojem bi trebali raditi na mijenjanju nekih kulturološki loših navika, razvijanju tolerancije i asertivnih oblika komunikacije. Najčešći prisutni oblici nasilja u školama su: fizičko, psihološko, socijalno, ekonomsko i nasilje putem Interneta „cyber bullying“ (Buljan-Flander i sar. 2006). Bullying se može definisati kao često ponavljano agresivno i uvredljivo ponašanje pojedinca ili grupe koje nekoga vrijeđa ili ozljeđuje (Ofsted, 2003. O. Rigan, 2006). U teorijskom dijelu publikacije “Stop vršnjačkom nasilju u školi: razvoj mehanizama rane prevencije i intervencije vršnjačkog nasilja u školi”, grupa autora (Beganović i sar. 2014.) navode više definicija vršnjačkog nasilja. Najčešće korištena definicija u literaturi je ona u kojoj je vršnjačko nasilje definisano kao nasilje u kojem je učenik trajno i učestalo izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika koji ga namjerno žele povrijediti, poniziti ili izložiti neugodnostima (Olweus, 1998). Uz vršnjačko nasilje često se spominje pojam zlostavljanje. Zlostavljanje je sistematsko, namjerno nanošenje boli i obavezno je praćeno nesrazmjerom moći žrtve i nasilnika (Farrington, 1993). U literaturi se sreću i druge definicije nasilja. Razlike u definicijama proističu iz toga što se autori iz različitih uglova i s različitim ciljevima fokusiraju na različite aspekte ovog složenog fenomena. Branislava Popović-Čitić (2007) sistematizovala je brojna određenja nasilnog ponašanja i pokazala kako se definicije razlikuju zavisno od profesionalnih perspektiva: da li se radi o pravnim, kriminološkim, kliničko-dijagnostičkim, medicinskim ili psihološkim definicijama nasilnog ponašanja (Popadić, 2009.).

Počinioci, žrtve i posmatrači nasilja

Počinioci vršnjačkog nasilja su učenici koji u svom ponašanju ispoljavaju agresivnost, sklonost upotrebi različitih oblika nasilja od psovki, vrijeđanja, ogovaranja, ismijavanja do fizičkog nasilja. Istraživanja su pokazala da većina takvih učenika kasnije postaju skloni prestupništvu. Uzrok neprilagođenom ponašanju može biti posljedica djelovanja bioloških, psiholoških i socijalnih faktora. Preventivni rad u sprječavanju vršnjačkog nasilja obuhvata otkrivanje i otklanjanje uzroka nasilnog ponašanja. Žrtve vršnjačkog nasilja najčešće su djeca koja imaju sljedeće osobine: plašljiva i nesigurna, tiha s nedostatkom samopuzdanja, prezaštićena od roditelja, fizički slabija (Buljan-Flander, Karlović, 2004.). Bitnu ulogu u sprječavanju vršnjačkog nasilja imaju posmatrači. Posmatrači su učesnici u nasilju. Naime, nasiljem su obuhvaćena i djeca koja posmatraju nasilje. Djeca koja su svjedoci nasilnog ponašanja i zastrašivanja u školi, također imaju posljedice jer mogu postati skloniji većem riziku tolerisanja ili agresivnog ponašanja (Buljan-Flander i Karlović ibid).

Uzroci pojave nasilja kod djece (odgoj i uslovi odrastanja)

Kada govorimo o uzrocima razvoja nasilnih oblika ponašanja kod djece moramo uzeti u obzir četiri faktora: roditeljsku privrženost, roditeljski nadzor, emocionalno i fizičko zlostavljanje djeteta od strane roditelja ili staratelja i temperament djeteta. Roditelj koji nisu emocionalno osjetljivi na djetetove potrebe, koji pružaju malo emocionalne podrške, pažnje i zanimanja za dijete, nedostatak topline i pažnje, a posebno u najranijoj dobi, uvećavaju opasnost od kasnije nasilnosti djeteta i njegovog neprijateljstva prema drugima (Olweus, 1998.). Druga dimenzija roditeljskog stila jest roditeljski nadzor, stepen u kojem je dijete nadzirano, disciplinovano i usmjeravano. Djeca kod kojih roditelji ne uspostavljaju jasne granice nasilničkog ponašanja prema vršnjacima, braći, sestrama, ali i odraslima, odnosno djeci čiji su roditelji permissivni prema iskazivanju agresije, povećat će djetetovu agresivnost, a time i uvećati opasnost od kasnijeg nasilnog ponašanja. Treći faktor odgoja koji uveliko povećava rizik od kasnijeg nasilništva je emocionalno i fizičko zlostavljanje djeteta od strane roditelja ili staratelja (prema Puhovski, 2002.). Osim zlostavljanja djeteta, faktor koji povećava rizik agresivnog ponašanja jest i svjedočenje nasilju u porodici. Četvrti faktor odgoja koji pogoduje da dijete postane nasilnikom je temperament djeteta. Tako Thomas i Chessova (prema Vasta, Haithm, Miller, 1998.) navode da "teže odgojiva" djeca imaju više problema u ponašanju.

Mjesta nasilja

Rezultati istraživanja provedenog u okviru projekta „Stop vršnjačkom nasilju u školi-općine Bugojno i Travnik”, potvrđuju da se najčešće nasilje među vršnjacima događa u učionici, na školskom dvorištu, na putu od kuće do škole, hodnicima ili nekim drugim prostorijama koje su izvan kontrole odraslih, tj. učitelja i nastavnika (Beganović i sar. 2014.). Zbog toga nastavnici moraju biti prisutni i u kontaktu s učenicima s ciljem nadgledanja i upućivanja učenika na saradnju i mirno rješavanja sukoba. Nereagovanje na agresivna ponašanja učenika i loš nadzor u školi, samo olakšavaju nasilnim učenicima da budu agresivni i zastrašuju druge učenike (Buljan-Filander i Karlović ibid).

Uticaj vršnjaka

Uticaj ostalih učenika, posebno prijatelja u određenim trenucima, može biti presudan za to hoće li doći do zlostavljanja ili ne. Pri tome se misli na odobravanje prijatelja, koje je puno važnije nego odobravanje od strane roditelja (Rigby, 1997.). Uticaj vršnjaka može biti informacijski i normativni, pri čemu informacijski uticaj naglašava da druge vidimo kao izvor informacija za usmjeravanje svog ponašanja, dok normativni karakteriše da se konformišemo s drugima kako bismo bili prihvaćeni i kako bismo im se svidjeli (Unger i sur., 2001.; Aronson, Wilson i Akert, 2005., prema Lebedina-Manzoni, Lotar i Ricijaš, 2008.).

Istraživanja u svijetu, zemljama okruženja i BiH

Koliko je nasilje među djecom i mladima raširena pojava, najbolje prikazuju rezultati opsežne studije Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2006.) koja je provedena u 40 država

svijeta 2005. i 2006. godine. U istraživanju je učestvovalo 202 056 djece i mladih (od 11, 13 i 15 godina). Rezultati pokazuju kako je nasilje među djecom i mladima generalno raširena pojava koju prijavljuje 10,7% (N=21,192), djece i mladih što je velik prosjek ukoliko govorimo o svim zemljama (ukupno njih 40) koje su učestvovala u istraživanju. Prema rezultatima istraživanja vršnjačkog nasilja u Hrvatskoj, (Buljan-Flander, 2007.) navodi da otprilike svako četvrto dijete, tj. 27 % ispitanih učenika doživljava barem jedan od oblika nasilja u školi skoro svakodnevno, pri čemu su 19 % djece pasivne žrtve (samo doživljavaju nasilje), a 8 % djece su „provokativne žrtve“. Posljednje istraživanje sprovedeno je u 41 državi/regionu (33 države u Evropi, od kojih u Belgiji, Danskoj, Velikoj Britaniji su posebni regioni, a od neevropskih zemalja Rusija, Turska, Izrael, Kanada, SAD), na uzorku od preko 200.000 djece tri uzrasne grupe: 11, 13, 15 godina (Currie i sar., 2008). Od ispitanih učenika 33% je bar jednom bilo izloženo nasilju, a njih 13% bilo je izloženo nasilju barem dva-tri puta mjesečno. Utvrđene su relativno male razlike među spolovima (dječaci sva tri uzrasta su bili značajno češće žrtve u manje od polovine zemalja), nešto veće razlike između uzrasta (izloženost nasilju se sa uzrastom smanjuje), a najveće razlike između država. Procenat onih koji su bar jednom bili izloženi nasilju varira, zavisno od države/regiona, među jedanaestogodišnjacima 15-64%, među trinaestogodišnjacima 13-60%, među petanestogodišnjacima 12-52%. U nekim zemljama je nasilje bilo četiri puta veće nego u drugim. Najveći broj žrtava bio je u Turskoj 54%, dok je najmanji u Hrvatskoj (Popadić, 2009.).

Obrada i interpretacija rezultata istraživanja

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja podrazumijeva ispitivanje prisutnost nasilja među vršnjacima, pojavnih oblika, te učestalosti nasilja među vršnjacima u osnovnim školama. Također je potrebno utvrditi obim nasilja koji se dešava u školama, te informisanost i znanje koje učenici imaju o ovom problemu. S tim u vezi definisani su sljedeći ciljevi istraživanja: 1. Istražiti problem i pojavne oblike nasilja među djecom u osnovnim školama na području općina Bugojno i Travnik. 2. Definirati preporuke u cilju prevencije, smanjenja i nenasilnog rješavanja konfliktnih situacija među djecom.

Uzorak istraživanja

Uzorak ispitanika ovog istraživanja činili su učenici oba spola od petog do osmog razreda, nastavnici i roditelji iz četiri osnovne škole i to dvije sa područja općine Bugojno (Druga osnovna škola Bugojno i Treća osnovna škola Bugojno) i dvije sa općine Travnik (Osnovna škola “Nova Bila” i Osnovna škola “Turbe”). Uzorak istraživanja je obuhvatio 285 učenika, 139 nastavnika i 372 roditelja iz navedene četiri osnovne škole.

Hipoteze istraživanja

H1 – Pretpostavlja se da je nasilje među vršnjacima prisutno u osnovnim školama u različitim oblicima. Na osnovu cilja i zadataka istraživanja postavljene su sljedeće podhipoteze: 1. Pretpostavlja se da su učenici informisani o prisutnosti nasilja u školi, te da se veći broj njih osjeća

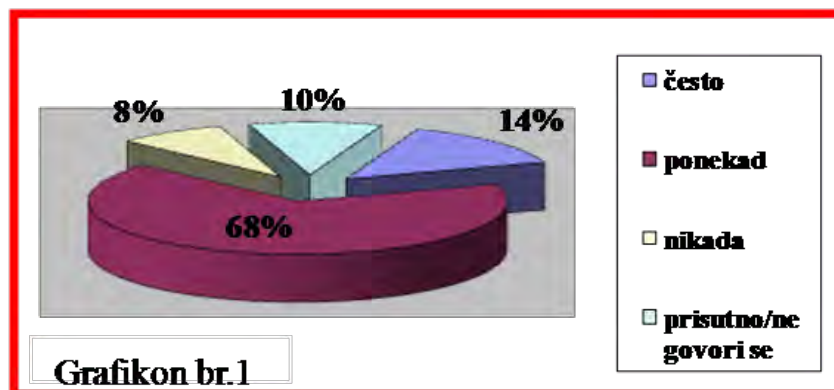
sigurno u školskom okruženju. 2. Pretpostavlja se da postoje razni vidovi nasilja i da je evidentna raširenost pojava oblika vršnjačkog nasilja od V do VIII razreda u osnovnim školama u Bugojnu, Novoj Biloj i Turbetu. 3. Pretpostavlja se da nasilje nad drugim učenicima u školi vrše više dječaci nego djevojčice, da su to učenici iz istog odjeljenja i učenici viših razreda, te da se nasilje među vršnjacima najčešće dešava za vrijeme malih i velikih odmora, prvenstveno u učionicama i hodnicima. 4. Pretpostavlja se da su uzroci nasilja u prvom redu porodica, zatim škola pa slaba saradnja roditelja i nastavnika dok su reakcije na nasilje vezane za nivo osvijestjenosti nenasilne komunikacije. 5. Pretpostavlja se da se učenici za pomoć obraćaju u prvom redu razrednicima, pedagogu i nastavnicima. 6. Pretpostavlja se da u školama ne postoje jedinstveni mehanizmi i načini za zaštitu žrtava nasilja i djece koja pokazuju nasilno ponašanje.

Istraživačke metode, tehnike i mjerni instrumenti

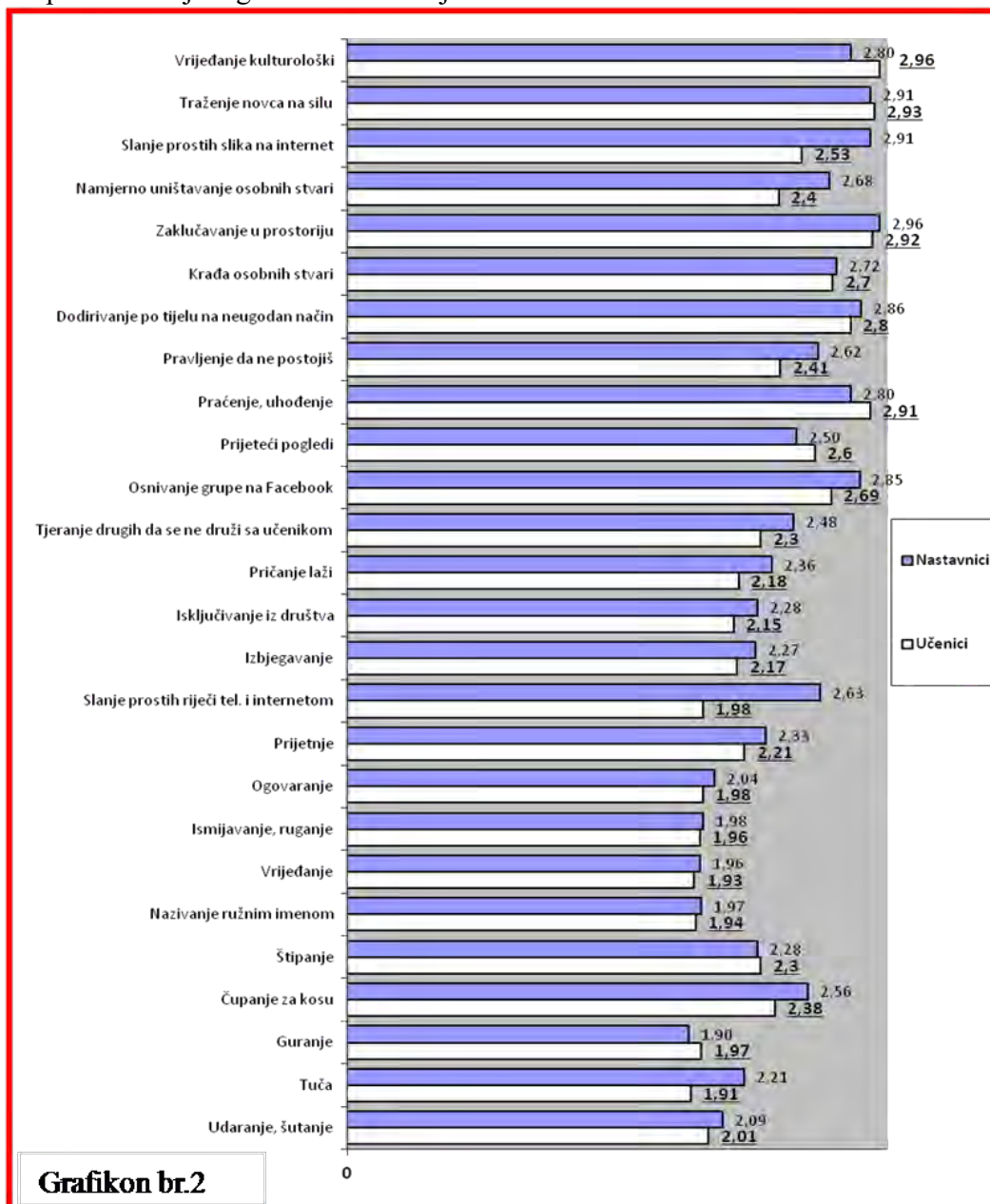
Pri realizaciji istraživanja korištene su: Survey metoda i metoda teorijske analize. Da bi se došlo do konkretnih podataka koji su bitni za ovaj istraživački rad korištena je anketa kao tehnika istraživanja. Za potrebe istraživanja konstruisana su tri instrumenta: upitnik za učenike, nastavnike i roditelje.

Rezultati istraživanja

Prvi korak u istraživanju bio je sagledavanje percepcije učenika o problemu prisustva nasilja među djecom u svakodnevnom životu. U okviru prve podhipoteze ispitan je stepen informisanosti učenika o problem vršnjačkog nasilja i njihovoj sigurnosti u školi. Sumirani podaci pokazuju da je 14% izjavilo da je nasilje prisutno često u njihovom okruženju, 68% ponekad, 8% nikada, dok je 10% izjavilo da je isto prisutno, ali se o njemu ne govori. Iz grafikona br.1 se može vidjeti percepcija učenika uzrasta V-VIII razreda o prisutnosti nasilja u njihovom okruženju. Stavovi učenika, nastavnika i roditelja po pitanju sigurnosti u školskom okruženju se razlikuju pri čemu su učenici iskazali najveću bojazan za svoju sigurnost 33% i iskazali strah 4%; roditelji učenika su mišljenja da im se djeca ne osjećaju sigurno 38%, dok se 2% plaši, a nastavnici su iskazali da se 46% ne osjeća sigurno dok se 1% plaši. Na osnovu rezultata može se zaključiti da je prva podhipoteza potvrđena.

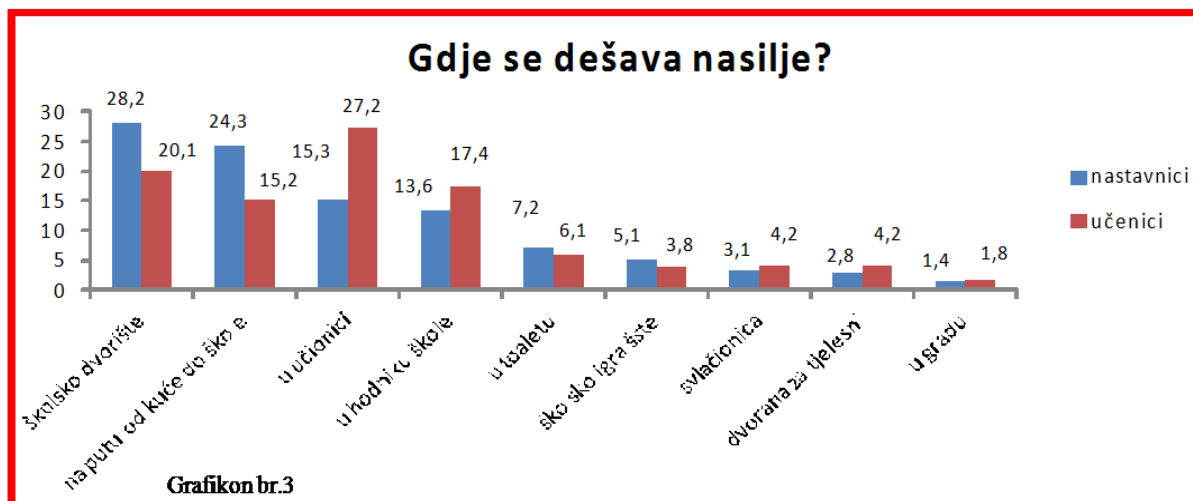

Na grafikonu br. 2 prikazani su rezultati ispitivanja stavova učenika i nastavnika o zastupljenosti različitih oblika nasilja među vršnjacima. Najniži skor rezultata na grafikonu predstavlja najveću zastupljenost pojava oblika nasilja dok najviši skor rezultata predstavlja najmanju zastupljenost istih. Učenici su prema tim rezultatima izjavili da je u njihovom okruženju najviše prisutno nasilje prepoznato kroz tuču-1.91, vrijeđanje-1.93, nazivanje pogrdnim imenom-1.94, ismijavanje i ruganje-1.96., dok je najmanje zastupljeno kulturološko vrijeđanje-2.96, traženje novca na silu-2.93 i zaključavanje u prostoriju-2.92. Također, potrebno je uzeti u razmatranje i podatke o prisutnosti nasilja kojoj su djeca izložena, jer ukoliko se pod nasiljem smatra samo fizičko nasilje, a zanemarujemo sve ostale iskazane oblike, onda u konačnici imamo jako mali procenat koji negira faktičko stanje.

Kada je u pitanju učestalost nasilja roditelji učenika su naveli da niko nije bio nasilan prema njihovom djetetu 65%, da je to bilo 30% jednom do dvaput godišnje, jednom mjesečno 2%, jednom u toku sedmice 2% dok je svakodnevno to bilo 1%. Učenici navode da niko nije bio nasilan prema njima 68%, 22% učenika navodi da je to bilo 1-2 puta u toku godine, 3% navodi da je to bilo jednom mjesečno, 6% jednom u toku sedmice i 1% da im se nasilje svakodnevno dešava. Na postavljeno pitanje učenicima koliko su oni bili nasilni prema drugima, njih 67% nikada nije ispoljilo nasilje prema drugoj/drugim osobi /ama, 29% učenika je nasilje ispoljilo 1-2 puta godišnje, 2% jednom mjesečno, 1% jednom u toku godine, dok je 1% učenika nasilje vršilo svakodnevno. U skladu s dobijenim rezultatima, može se potvrditi podhipoteza br. 2. Mišljenja nastavnika, roditelja i učenika su po pitanju vršilaca nasilja, prilično usaglašena kada je riječ o djevojčicama, dok se po pitanju dječaka stavovi znatno razlikuju. U prvom planu su istaknuti dječaci zbog fizičkog nasilja koje je najočitiji oblik pri čemu su roditelji djece izjavili da su to uvijek oni sa 63% , učenici sa 42% i nastavnici sa 10%. Uzmajući u obzir uzrast ispitanika uočeno je da nasilje većinom vrše prvo učenici iz odjeljenja kojem pripadaju žrtva i počinitelj nasilja, potom stariji učenici, učenici drugih odjeljenja isti po uzrastu.

Zanimljivo je primijetiti rezultate istraživanja koji ukazuju da je na prvom mjestu rangirana učionica kao mjesto vršenja nasilja od strane roditelja i učenika, dok se kod nastavnika učionica nalazi na trećem mjestu. Na drugom mjestu je školsko dvorište, dok su nastavnici stavili školsko dvorište na prvo mjesto, na trećem mjestu za roditelje je to put od kuće do škole, za učenike školski hodnik, dok je za nastavnike to učionica (grafikon.br.3).

Stavovi nastavnika i učenika većinom su usaglašeni kada je u pitanju vrijeme vršenja nasilja i da se isto dešava u prvom redu na velikom i malom odmoru, potom poslije nastave, pa prije nastave. Što se tiče vremena dešavanja nasilja stavovi su kompatibilniji jer su svi izjavili da se nasilje dešava prvo na velikom i malom odmoru, zatim poslije nastave (nastavnici / učenici) dok roditelji smatraju da je to prije nastave, pa na času. Na osnovu dobijenih rezultata, podhipoteza br.3 je potvrđena.

Kada su u pitanju reakcije učenika u nasilnoj situaciji rezultati istraživanja kod učenika su ukazali na veliku zastupljenost identične reakcije u nasilnoj situaciji od 39%, pomoć od odraslih zatraži 30%, ignoriše situaciju 13%, pobjegne 6% učenika, dok 4% učini nešto drugo. Razmatrajući vrijeme kada učenici prijavljuju nasilje, najčešće je to na časovima odjeljske zajednice 45%, a najrjeđe nakon nastave.

Također, rezultati istraživanja pokazuju da veći dio učenika, njih 40 % u nasilnoj situaciji većinom samo gledaju, zatim prijavljuju nastavnicima 27%, pomažu učeniku /učenici koja trpi nasilje 20 %, potom pomažu učeniku/učenici koji su nasilni 6 %, snimaju nasilje 5 % i na posljednjem mjestu prijavljuju slučaj nasilja nekom drugom 2 %. Na osnovu prikazanog indikativno je bilo istražiti ko se bavi rješavanjem slučajeva nasilja u školi. Učenici su procentualno rangirali ko rješava nasilje u školi: 1. razrednik 2. pedagog 3. direktor 4. neki nastavnici 5. svi nastavnici 6. svi zaposlenici 7. niko/neko drugi.

Na pitanje da li učenici razgovaraju o nasilju u školi, izjavili su da razgovaraju u 50% slučajeva, 43% da razgovaraju ponekad kada se nasilje desi, dok je 7% izjavilo da nikada o nasilju ne razgovaraju na OZ. Stavovi nastavnika i učenika po pitanju odgovornosti za pojavu nasilja među vršnjacima su kompatibilni kada je u pitanju porodica koju su stavili na prvo mjesto. Kada je riječ o uzrocima nasilja, roditelji (58%) na prvo mjesto stavljaju zanemarivanje od strane roditelja kao i nastavnici (63,5%), na drugom mjestu je slaba saradnja roditelja i nastavnika, te na trećem mjestu je potenciranje obrazovnog u odnosu na odgojni aspekt rada. Generalno odgovornost za nasilje u prvom redu je u porodici kao stubu odgoja koja neminovno utiče na razvoj pojedinca i njegov odnos prema društvu.

Po obavljenom istraživanju potvrđena je opća hipoteza H1 na osnovu koje je utvrđeno da je vršnjačko nasilje prisutno u osnovnim školama u različitim pojavnim oblicima. Također su potvrđene i podhipoteze. Iz prethodno navedenog zaključujemo da je problem vršnjačkog nasilja prisutan i da zahtijeva uključivanje svih članova društvene zajednice, kako bi se kontinuiranim djelovanjem ostvarili rezultati smanjivanja stope vršnjačkog nasilja. Istraživanje koje je urađeno i prezentirano potvrđuje da je vršnjačko nasilje prisutno u osnovnim školama u različitim pojavim oblicima. Shodno tome, u obrazovnom sistemu je neophodno plansko i sistematsko djelovanje s ciljem razvoja programa rane prevencije i adekvatne intervencije vršnjačkog nasilja u školskom okruženju i široj društvenoj zajednici, kao i sistemskog pristupa sprječavanja nasilja na mikro, mezzo i makro razini (Beganović i sar. ibid). Sveukupni rezultati kako projektnih aktivnosti, tako i rezultata istraživanja su inicirali sljedeće preporuke za rad u praksi u svrhu smanjivanja stope vršnjačkog nasilja u školi: Kontinuirana edukacija roditelja, nastavnika i učenika o vršnjačkom nasilju uz obezbjeđivanje adekvatne literature; Educiranje učenika o potrebi i načinu pružanja pomoći i podrške vršnjacima koji su žrtve nasilja; Kroz sistem vršnjačke podrške učenici mogu razviti i kapacitet da kanališu agresiju kada se ona pojavi, a također razvijaju i iskustvo promovisanja nenasilnog ponašanja u širem kontekstu. U vezi s tim važno je promovisati saradnički, grupni pristup među vršnjacima kako bi se ohrabrilo prosocijalno ponašanje i povećao nivo saradničkog ponašanja koji se zaniva na povjerenju.; Primjena Protokola o postupnju u slučaju nasilja u školi na svim nivoima kako bi osigurali ujednačen postup (intervenciju) u

situacijama nasilja kada su akteri učenici; Uspostavljanje bolje saradnje i partnerstva između roditelja i škole s ciljem aktivnog uključivanja roditelja u preveniranje i rješavanje problema nasilja među vršnjacima; Postavljanja „sandučića povjerenja“ u sve odgojno-obrazovne ustanove gdje roditelji i djeca mogu prijaviti slučajeve uznemiravanja, nasilja ili zlostavljanja; Reduciranje nastavnog plana i programa s ciljem smanjivanja obima nastavnih sadržaja i jačanja odgojne uloge časa, a pogotovo časova odjeljenske zajednice; Donošenje jedinstvenog Programa mjera za prevenciju i suzbijanje nasilja među djecom koji će obuhvatiti rad sa počiniocima i žrtvama i koji će biti uvršten u godišnji plan i program škola; Ozbiljan pristup realizaciji časova odjeljenske zajednice pri čemu će kontinuirano i planski biti realizirani sadržaji u oblasti prevencije vršnjačkog nasilja i nenasilne komunikacije; Uključiti učenike u izradu školskih pravila preko Vijeća učenika škole kako bi participiranjem osjetili važnu ulogu u preveniranju i otklanjanju posljedica nasilnog ponašanja u školi i zajednici; Intenzivirati savjetodavni rad razrednog starješine, stručnih saradnika i roditelja, kako bi se stvorila snažnija baza na nivou školskih zajednica u cilju uspješnijeg djelovanja u prevenciji vršnjačkog nasilja i kvalitetnijem kreiranju slobodnog vremena mladih; Kontinuirano provođenje istraživanja u svrhu praćenja stope vršnjačkog nasilja i aktivnosti koje se po tom pitanju provode, kako bi pristup prevenciji bio planski i sistematski; Uključivanje šire društvene zajednice u rješavanje problema, a u skladu sa važećim Protokolom; Provođenje medijske kampanje s ciljem podizanja svijesti da nasilje nije uredu i da protiv nasilja moramo dići svoj glas.

Koristeći teorijska i praktična iskustva, te provedeno istraživanje, zaključujemo da je rana prevencija i adekvatna intervencija vršnjačkog nasilja kroz obrazovni sistem postala potreba. Imajući u vidu koliko je u današnje vrijeme vršnjačko nasilje prisutno u svojim različitim pojavnim oblicima i koliko isto može imati dalekosežne posljedice po razvoj društva u cjelini, ukazuje se potreba za razvojem preventivnih programa koji će ponuditi modele sistemskog pristupa preveniranja i rješavanja ovog problema. Nadamo se da će ova četverogodišnja teorijska i praktična iskustva implementacije programa prevencije vršnjačkog nasilja na području Srednjobosanskog kantona, biti od koristi za sve one koji žele raditi na stvaranju zdravijeg i sigurnijeg odgojno-obrazovnog okruženja za svu djecu.

Literatura

1. Beganović, S., Eminović, J., Petraš, S., Džanan, Š. (2014). Stop vršnjačkom nasilju u školi- Razvoj mehanizama rane prevencije i intervencije vršnjačkog nasilja u školi. Bugojno: Udruženje „Leptir“ Bugojno
2. Buljan-Flander, G., Karlović, A. (2004). Odgajam li svoje dijete dobro?:savjeti za roditelje. Zagreb: Marko M. usluge d.o.o.
3. Buljan-Flander, G., (2007). Nasilje među djecom. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba
4. Buljan-Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhek,R. (2006). Nasilje preko Interneta. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.

5. Currie, C. et al. (2008). Inequalities in young people's health: HBSC International Report from 2005/2006 Survey. Edinburgh: CAHRU.
6. Farrington, D. (1993). Understanding and preventing bullying. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice*.
7. Kanetsuna, T., & Smith, P. K. (2002). Pupil insights into bullying, and coping with bullying: A bi-national study in Japan and England. *Journal of School Violence*, 1, 5–29. Kazdin, A. E., Siegel, T. C.
8. Lebedina Manzoni, M., Lotar, M., Ricijaš, N. (2008). Podložnost vršnjačkom pritisku kod adolescenata-izazovi definiranja i mjerenja. *Ljetopis socijalnog rada*. 15 (3). 401-419.
9. Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program (pp. 411-448). In D. J. Pepler & K. H.
10. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Olweus, D., Limber, S., & Mihalic, S. F. (1999). *Bullying prevention program: Blueprints for violence prevention*. Book Nine. Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence.
12. Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.
13. Prpić, I. (2006). *Vršnjačko nasilje među djevojčicama*, stručni članak, UDK 37.06-055.25.
14. Puhovski, S. (2002.). *Validacija upitnika o emocionalnom zlostavljanju*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
15. Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children. *Irish Journal of Psychology*, 18, 202-220.
16. Uzelac, M., Bogнар, L., Bagić, A. (2002). *Budimo prijatelji: priručnik odgoja za nenasilje i suradnju*. Zagreb: Mali korak.
17. Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1998.). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap
18. Fintan, Dž. O'Ringan (2006). *Kako pomoći deci s problematičnim ponašanjem*. Beograd: Biblioteka Pedagoška raskršća.
19. WHO. (2006). *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*. International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect. Geneva: World Health Organization
20. WHO. (2006). *Global Estimates of Health Consequences due to Violence against Children*. Background paper for the United Nations Study on Violence against Children. Geneva: World Health Organization.

DEVELOPMENT OF EARLY PREVENTION MECHANISMS AND INTERVENTIONS OF PEER VIOLENCE AT SCHOOL

Abstract

Presence of different forms of violence in adult relationships, media, and entertainment contents, affects the elevated level of tolerance to violence. Violent behavior models find a suitable

ground for their implementation, especially with children of elementary school age. Children of this age mostly learn by copying adult behavior models. Because of these reasons, children are often victims of violence, and often themselves behave violently to their peers, but to adults as well. By realizing the growing presence of peer violence, Association 'Leptir' Bugojno, In Foundation and a group of pedagogies of elementary schools has started a project 'Stop peer violence in schools' in Central Bosnia Canton. Three project's goal is to lessen the occurrence of peer violence in schools through the development of early prevention mechanisms, protection, and intervention in cooperation with the system institutions and the wider community. In order to adequately approach resolving this problem in schools, originally a research was made. With the same, we wanted to research the growth of peer violence among peers in elementary schools, and to establish the connection between the growing violence with the present state in society, as well as with the lack of content related to prevention of peer violence which should be integrated into school curriculum and school programs. The subject of the research implied analyzing the presence of peer violence, peer violence occurring forms, and incidence of peer violence in elementary schools of Bugojno and Travnik municipalities. In compliance with the results obtained through research it can be concluded how peer violence among elementary school children is present in its different occurring forms. Based on the results of the research a planned and systematic activity was made with the aim of developing programs of early prevention and adequate intervention in a school environment and wider community. The program indicates to the essential cooperation of students, parents, local community and system's institutions. Due to the involvement of all members of the school community and system institutions, this program has become possible to be applied in all schools in Bosnia nd Herzegovina and wider.

Keywords: Peer violence, prevention, intervention, program, mechanisms.